

УДК 351:328.185

О. С. Дика,
к. е. н., доцент, Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-0800-3498
К. М. Наумчук,
аспірант, Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-4195-5124

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.22.107

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ КОРУПЦІЇ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

O. Dyka,
PhD in Economics, Associate Professor, Zhytomyr Polytechnic State University
K. Naumchuk,
postgraduate student, Zhytomyr Polytechnic State University

SOCIAL ASPECT OF DEVELOPMENT OF CORRUPTION IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF STATE ANTI-CORRUPTION POLICY

Статтю присвячено аналізу соціальних аспектів розвитку корупції, який поєднує класичні та сучасні теорії соціологічного розвитку нації. Усе суспільство більшої частини країн світу сприймає корупційні прояви як спільне зло, яке несе загрозу для нації та її громадян. У процесі дослідження охоплено перелік корупційних діянь за допомогою яких посадові особи органів державної влади неправомірно використовують своє службове становище задля задоволення особистих інтересів та інтересів третіх осіб, а також приховування та потурання розвитку корупції іншими особами. Було визначено, що мотивація кожного до вчинення протиправних дій залежить від ситуації, що склалася. Саме тому визначення основних типів соціальних дій є одним із важливих факторів характеристики корупцію як соціальний феномен, що розвивається і збільшує масштаби свого функціонування залежно від потреб та можливостей притаманних посадовим особам.

У ході дослідження завдяки аналізу праць багатьох вчених було розкрито сутність корупції як соціального явища, яке спричинене внутрішнім світоглядом людини, її моральними слабкостями. Розкрито взаємовідношення корупції з представниками органів державної влади та діяннями, результати яких впливають на національний розвиток. Досліджуючи обрану тему, було виокремлено класичні підходи прояву корупції, як соціального явища. Ці підходи проявляються через: моделі поведінки суб'єкта в процесі поділу праці; нестачу інституційних ресурсів, які призводять до змін функціонування соціальних інститутів; використання нелегальних практик досягнення мети.

The article is devoted to the analysis of social aspects of the development of corruption, which combines the classical and modern theories of sociological development of the nation. Corruption is perceived by the whole society in most of the world as a common evil that threatens the nation and its citizens. The process of investigation covers the list of corruption acts by which government officials misuse their official position in order to satisfy the personal and third party interests, as well as to conceal and condone the development of corruption by others. It was determined that everyone's motivation to commit unlawful acts depends on the situation. That is why the definition of the main

types of social action is one of the important factors characterizing corruption as a social phenomenon that is evolving and expanding its functioning, depending on the needs and opportunities inherent in the officials.

In the course of the research, the analysis of the works of many scientists revealed the essence of corruption as a social phenomenon caused by the internal outlook of man, his moral weaknesses. Correlation of corruption with representatives of public authorities is revealed and the results of which influence on national development. Analyzed what forms of corruption can take depending on the existing social environment and the desire to stand in competition with other participants.

Exploring the chosen topic highlighted the classic approaches to corruption as a social phenomenon. These approaches are manifested through: models of subject behavior in the process of division of labor; lack of institutional resources leading to changes in the functioning of social institutions; the use of illegal practices to achieve the goal

At the general level, the historical features of rooting corruption in all spheres of social existence are explored. The social phenomenon of corruption has been clarified. Characterization of close interaction of social and psychological features of a person and their corruption manifestations is given.

They have researched that a clear understanding of corruption as a category of the living world allows us to promote national development by minimizing corruption manifestations in all spheres of human life and human development and to prevent its occurrence in the future.

Ключові слова: державна політика, корупція, корупційне діяння, публічне управління, соціальна корупція, функції корупції.

Key words: public policy, corruption, corruption, public administration, social corruption, functions of corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ще наприкінці ХХ ст. більшість спільнот світу визнали, що корупція є глобальною проблемою кожної країни, яка безпосередньо стосується усіх громадян, а в Україні масштаби її прояву є однією із головних загроз національній безпеці та демократичного розвитку держави. Водночас корупція є не просто соціальним, але й психологічним явищем у суспільстві. Це зумовлено тим, що це явище не може існувати окремо від людини, більшою мірою воно залежить від поведінки людини, її діяльності, виховання, способу життя. Певною мірою корупція — спосіб мислення, який зображає життєдіяльність людини.

Громадське суспільство розвинених країн сприймає корупційні прояви як спільне зло для нації та її громадян. Найбільш небезпечний наслідок корупційних діянь проявляється у суспільних справах, результати яких є укорінення корумпованих відносин, які сприяють зламу етичних та правових відносин загальної психології національного розвитку та налаштовують громадян до провадження протиправних дій з приходом на нове місце.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складність вивчення соціальних аспектів розвитку корупції в процесі національного розвитку привертає увагу вчених різних країн. Корупційне явище почали розглядати в складі гуманітарних та соціальних наук, осмислення корупції відбувається комплексно з різних підходів.

Дослідження феномену корупції можна зустріти в працях А. Антонов, С. Алфьоров, В. Беглиця, В. Бутенка, О. Береза, М. Братковський, О. Бусол, О. Васильє-

ва, А. Волошенко, І. Гаєвський, І. Данова, В. Гаращук, С. Дрьомов, С. Задорожний, С. Івасенко, Ю. Кальниш, Г. Кохан, Д. Клименко, М. Мельник, М. Михальченко, М. Гончаренка, О. Михальченко, А. Михненко, Є. Невмержицький, С. П'ясецька-Устич, В. Побережний, Д. Плеханов, В. Соловійов, С. Серьогін, В. Сиченко, В. Трепак, Р. Тучак, М. Флейчук, Г. Яковенко та ін.

Проте загальна проблема, яка визначає актуальність теми дослідження залишається не розкритою. В суспільстві корупція розвивається в контексті класичної та некласичної соціальної думки. Дослідник Е. Дюркгейма розглядає класичну теорію в розрізі теорії людської солідарності, М. Вебер розглядає як теорію соціальної дії.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є детальний аналіз соціальних аспектів, які сприяють розвитку корупції в процесі розвитку державної антикорупційної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В усі часи свого існування корупція була багатогранним поняттям, яке проявляється в економічному, політичному, екологічному та правовому характері та потребує міждисциплінарного дослідження, тому корупція трактується з різних підходів. Частина дослідників вважає це явище кримінологічним відповідно до чого "корупція — поняття не стільки правове, скільки соціальне і моральне".

У дослідженій літературі можемо зустріти досить велику кількість визначень корупції, з її узагальненим розумінням кута зору та пояснення основних причин її впливу на національний розвиток. Кожен дослідник, у

залежності від того, представником якої науки він є, трактує корупційне явище з погляду економічної науки, теорії управління, юридичної, гуманітарної та соціологічної науки.

У ході дослідженням для нас важливим є дослідити феномен корупції з позиції соціально-психологічного підходу. В класичному прояві соціологічна традиція не дає традиційного розуміння корупції як окремо-існуючої теоретичної проблеми. Е. Дюркгейма вважав, що існує концепція соціальної аномалії яка містить не лише зниження авторитету, але й проявляє всю неефективність існуючих соціальних норм, зневіру індивіда в інституційних порядках, тобто корупція є паразитом який використовує чинні недоліки правової, політичної та економічної системи задля свого проникнення та укорінення у всіх системах національного розвитку. З корупційними явищами пов'язують свою діяльність не лише індивіди, але й групи осіб в суспільстві які мають мотиви незаконної наживи завдяки своєму соціальному статусу та з метою створення системи, яка б підпорядковувала собі інші задля контролюючої монополії [2].

Таким чином, явище корупції виступає в ролі соціальної аномалії яка "інтоксидує" суспільний організм завдяки наявності незаконних операцій. Боротьба з корупційними схемами можлива за рахунок підвищення ефективності реальних соціальних норм та становлення довіри завдяки розподілу праці і виконання усіх соціальних зобов'язань перед суспільством. Важливість моральних феноменів боротьби з корупцією виділено в деформації соціальної солідарності. Дослідження М. Вебера звертають увагу на об'єктивний сенс соціальної дії суспільства.

Вчений вважав, що існуюча поведінка людей позбавлена суб'єктивного значення і відповідає таким типам соціальних дій: цілераціональна, в якій основне місце виділено цілі і засоби реалізації цих цілей; ціннісно-раціональна, в якій дії здійснюються відповідно до наявної цілі; ефективна, що функціонує користуючись емоційної реакції людини; традиційна, що функціонує з врахуванням існуючих звичаїв і традицій.

Соціальні дії мотивують кожного до вчинення дій в залежності від ситуації, що склалася тому наведені типи соціальних дій характеризують корупцію як соціальний феномен який розвивається і функціонує залежно від потреб та можливостей притаманних посадовим особам. З цього твердження можемо виділити, що в більшості нормативно-правових актах корупція тісно переплітається з моделлю поведінки осіб користуючись соціальними стимулами.

Т. Парсонс та Р. Мертон [6; 9] проводили дослідження та застосовували структурно-функціонального аналізу таким, що розширює сферу дослідження корупції в якій є положення про антиномію партикулярних і універсальних норм, про шляхи інтеграції соціальних груп у суспільне життя і впливи на рівень відхилення від норм та отримання незаконних соціальних переваг ступеня засвоєння суспільних зразків і норм. Згідно з цією концепцією, суспільство знаходиться в стані нерівноваги, якщо інтегруючі норми ослаблені або діють декларативно, також як і соціальні інститути показують високий ступінь дисфункціональності, заміщення явних функцій латентними, що пов'язані з використанням

інституційних ресурсів для задоволення інтересів певних груп.

Застосування структурно-функціонального аналізу дає опис корупції з погляду функціональності, того, які функції і яким суспільним запитам задовольняє корупція.

Отже, постає необхідність аналізу корупційного явища в у взаємозв'язку з соціальними діями особистості з процесі мотивації, емоційної залежності та прояву ідей кожним учасником національного розвитку. В такому випадку аналіз корупції дозволяє з'ясувати за допомогою здійснюється соціальна діяльність та хто є носієм і ініціатором соціальних практик.

Соціальні практики, внаслідок тісної взаємодії з корупційними проявами породжують корупційні практики, які можливо розуміти завдяки таким моментам: усвідомлення дефіциту ресурсного забезпечення; взаємне надання послуг.

Прийнято вважати, що корупційні практики більшою мірою існують у суспільстві за рахунок групової взаємодії, яка характеризується замкнутістю дій згідно з твердженням Р. Мертона [6]. Обговорення корупції варто починати з розбіжностей між соціальними цілями і засобами, які застосовуються для досягнення цих цілей застосовуючи легальні способи, що не завжди виконується.

Вчені виділили класичні підходи прояву корупції як соціального явища, які проявляються через: моделі поведінки суб'єкта в процесі поділу праці; нестачу інституційних ресурсів, які призводять до змін функціонування соціальних інститутів; використання нелегальних практик досягнення мети.

У процесі дослідження соціально-психологічних аспектів розвитку корупції в процесі національного розвитку варто звернутись до праць Дж. Хомансона, який досліджував, що суспільство в цілому формується і структурується на основі тих же процесів обміну, які викликають формування соціальних груп. Згідно з дослідженими джерел суб'єкт, що діє — це людина, яка раціонально прораховує вигоду.

Дж. Хоманс близький до позиції соціального реалізму: відстоюючи свою стратегію розуміння соціально-культурних явищ, він швидше зводить загальні соціальні закони до загальних психологічних, вважаючи за краще аналізувати явища на мікрорівні, тобто в між особових стосунках і малих групах.

Таким чином, явище корупції в процесі національного розвитку варто розглядати в соціальній взаємодії суб'єктів, що засновано на задоволенні власних потреб за рахунок мінімальних затрат та завдяки нелегальному досягненні мети.

Аналіз досліджень дозволив зрозуміти, що дослідження соціальної поведінки людини залежить від комунікаційних зв'язків у процесі становлення яких необхідно реагувати на дії та зміни, які впливають на дії і наміри інших. Тобто досить важливо уявляти себе на місці інших людей. Досить детально такий взаємозв'язок сформулював філософ і соціолог Дж. Мід. Він розглядав вчинки людини як соціальну поведінку відповідно до якої виділив два типи дій: значущі й незначущі. Всі значущі події набувають символічного значення лише тоді, коли поняття, дія чи предмет символізують, або

виражають зміст іншого поняття, дії або предмета. В такому випадку взаємодія між людьми є безперервним діалогом, у процесі якого вони спостерігають та осмислюють наміри один одного і реагують на них [8].

У такому випадку соціальні корупційні прояви взаємодії суб'єктів розглядають процес формування єдиного символічного простору для взаємодій, яка є основою взаємовідносин групових і організаційних цінностей.

Отже, виходячи з вищезазначеного механізму взаємодії соціального характеру усіх суб'єктів соціально-корупційної взаємодії є прогнозування можливостей взаємовпливу та ситуаційної визначеності між партнерами.

Таку здатність в своїх працях було підкреслено в концепціях У. Томас і Д. Томас, що визначили: "Якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони реальні за своїми наслідками" [12, с. 26]. Процес взаємодії завжди відрізнявся один від одного. Водночас, необхідно враховувати характер вчинків, які наводять те, що більшість індивідів приймає такий характер управління який залежить від вражень оточення. Таку залежність взаємодії було виділено І. Гофманом, яку він охарактеризував у знаменитій книзі "Презентація себе в повсякденному житті".

І. Гофмана в контексті дослідження корупції як соціальної взаємодії можна виділити такі:

- 1) суб'єкти взаємодії повинні проявляти ситуаційну відповідність або "практичне знання того, як поводитися в соціальних ситуаціях";
- 2) люди повинні проявляти відповідний рівень залучення в таку соціальну ситуацію;
- 3) всі суб'єкти взаємодії повинні бути доступними один для одного, інакше зв'язок повністю руйнуватиметься.

Дослідження доводять, що фактором появи, становлення та розвитку корупційних відносин у процесі соціальної взаємодії є наявність мотивації як сукупності факторів, механізмів і процесів, які забезпечують виникнення спонуки до досягнення необхідних для індивіда цілей.

Дослідження виділили форми корупції, які вона набуває в залежності від існуючого соціального середовища та прагнення вистояти в конкурентній боротьбі з іншими учасниками. В боротьбі з корупцією як соціально-політичним явищем для нас важливо розуміти, що на практиці основним індикатором є логіка, що пов'язана з проявами зовні прихильності до цілей і норм тієї групи, яка є пануючою та приєднується на підставі своїх інтересів. В певній мірі корупція виступає частиною загального аналізу реальності, яку суб'єкт прагне бачити так, як йому зручно в певний час. Відчуття належності спонукає діяти на основі схем та моделей, які вже використовувались в даній ситуації колективом або одноосібно і результат їх вирішення є вигідним. Такі факти дозволяють накопичувати корупційні практики, які в майбутньому є можливість включати до переліку дій боротьби з корупцією.

Дослідження Ю. Габермас дозволяє розглядати суспільство як продукт людської взаємодії, що структурується нормами і цінностями, які дозволяють зрозуміти зміни, що відбуваються в соціальній системі. У концепції Ю. Габермаса корупція розглядається як "вид

стратегічних дій, у яких два або більше учасників зобов'язуються обмінюватися відносинами шляхом успішної передачі грошей або влади, яка відбувається в обхід існуючих законів і нормативних відносин".

Розуміння корупції як категорії життєвого світу дозволяє нам сприяти національному розвитку з мінімізацією корупційних проявів у всіх сферах життєдіяльності та розвитку людини. Наявність чіткого плану дозволяє навести чітку орієнтацію пізнання. Розвиток національної корупції як соціального явища поєднує в собі структурні елементи, інститути, групи та ціннісно-нормативні комплекси. Як наслідок, деякі вчені почали розглядати явище корупції як дуальну модель, в якій національний розвиток боротьби з корупцією розвивається паралельно.

Тобто, існування корупції поштовхом до розвитку, завдяки якому вірна розстановка пріоритетів відкриває можливості до розвитку. Аналіз корупції відбувається з врахуванням її структури, а не лише форми поведінки носія явища. Розуміння корупції як форми соціальних відносин відбувається за рахунок соціологічних досліджень та аналізує її діяльність у різних інституційних проявах.

Основним поштовхом до вчинення дій пов'язаних з корупцією є існування проблем невизначеності суб'єкта з використанням ресурсів, які є обмеженими. Обмеженість ресурсів більшою мірою зумовлена недосконалістю нормативної бази, а також власним небажанням суб'єкта державної влади діяти в рамках закону. Таким чином, всі дії суб'єкта які направлені на розвиток державної антикорупційної політики з часом можуть повторюватись. Повторюваність припускає існування певної системи, межі якої визначено ресурсами та рамками загально визначених норм. Вчинення дій корупційного характеру є ознакою недовіри до суб'єкту, соціальних інститутів, недостатньої довіри до особистості.

У сучасних умовах корупцію розглядають як відхилення в поведінці посадових осіб яка вмотивована можливістю одержання неправомірної вигоди за рахунок громадян з метою задоволення особистих потреб. Більшість дослідників стверджують, що держава зможе подолати корупцію лише в тих умовах, коли відбуватиметься ґрунтовний підхід до підбору посадових осіб на посади, перед роботою, на якій майбутні державні службовці вимушені будуть пройти ряд перевірок та тестів на визначення їх схильності до корупції.

С. Роуз-Екертман та М. Олсона розглядали корупцію як певну форму соціального обміну, яка є можливою за умов надлишкового втручання держави у економічні процеси держави. Існує ствердження, що корупція може бути цілком функціональна, тому що є противагою бюрократизації. Вона виступає засобом прискорення процесів прийняття управлінських рішень та сприяє ефективному хазяйнуванню [11].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження соціальний аспект розвитку корупції в процесі національного розвитку державної антикорупційної політики довели, що явище корупції є наслідком проявом кризи правової культури населення, яка підсилюється економічною та політичною нестабільністю держави. Існування корупції становить серйозну загро-

зу верховенству права, гальмує демократичний розвиток держави та посилює нестабільність у суспільстві, нівелює соціальну справедливість, унеможливорює проведення необхідно важливих у країні реформ. Окрім цього, корупція руйнує належне державне управління, і є проблемою загальнонаціонального значення. В умовах сьогодення, боротьба з корупцією потребує мобілізації всіх існуючих ресурсів з боку народу так і з боку держави.

Таким чином, корупція є асоціальним, аморальним і протиправним явищем, яке спрямовує державу не лише до зневаги інших держав, до суттєвих збитків в економіці країни, але й деградації і занепаду держави. Тому зараз вкрай важливим є формування ефективного світогляду молоді через призму моралі та психології зі знанням права та економіки.

Важливим моментом подолання корупції можливе за рахунок системних і скоординованих дій, об'єднаних однією концепцією, яка направлена на зміну способу життя і забезпечить формування правового соціального світогляду. Водночас важливим елементом є наявність моральних якостей та ціннісних орієнтацій, відчуття справедливості яка буде природною прерогативою на підсвідомому рівні. Для України активізація зусиль громадського суспільства в напрямі запобігання корупції, повинна базуватись на вихованні нетерпимості до цього явища та створювати придатну для життя чесну і законослухняну громаду. Досягнути бажаного результату є можливим за рахунок: впровадження інформативних тренінгів та семінарів, основним завданням яких є пробудження в молоді негативного сприйняття корупції; збільшення прозорості дій посадових осіб державної влади шляхом відкритого звітування; забезпечення всі державних службовців антикорупційною освітою, яка спрямована на пробудження доброчесності та доброчесної роботи.

Література:

1. Волянська О.В. Феномен корупції у фокусі соціологічного дискурсу / О.В. Волянська // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. — № 4. — С. 206—212.
2. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуры / Э. Гидденс. — М.: Академический проект, 2005. 528 с.
3. Гофман І. Презентація себе іншим в повсякденному житті / І. Гофман. — Київ: Канон-Прес-Ц, 2000. — 685 с.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм. — М.: Наука, 1991. — 575 с.
5. Макарова М.Н. Коррупция как предмет социологического анализа / М.Н. Макарова, Р.В. Вахрушев // Вестник Удмуртского университета. — 2012. — № 3. — С. 53—60.
6. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социологические исследования. — 1992. — № 4. — С. 91—96.
7. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. — М.: АСТ, 2006. — 873 с.

8. Мид Дж.Г. Интернализированные другие и самость / Дж.Г. Мид // Американская социологическая мысль: Тексты / под ред. В.И. Добренькова. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 224—227.

9. Парсонс Т. Структура социального действия / Т. Парсонс. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.

10. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. — СПб.: Питер, 2002. — 688 с.

11. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство: Причины, следствия, реформы / С. Роуз-Аккерман. — М.: Логос, 2003. — 356 с.

12. Томас У. Определение ситуации / У. Томас // Человек и общество. Хрестоматия. — Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. — С. 24—28.

13. Широков Ф.И. Социология: теория и методы: учебник / Ф.И. Широков. — М.: Экзамен, 2007. — 653 с.

References:

1. Voljans'ka, O. V. (2010), "The phenomenon of corruption in the focus of sociological discourse", Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, vol. 4, 206—212 pp.
2. Gyddens, Je. (2005), *Ustroenie obshhestva*: Ocherk teoryi strukturacyi [Structure of society: An outline of the theory of structure], Akademicheskij projekt, Moscow, Russia.
3. Gofman, I. (2000), *Prezentacija sebe inshym v povsjakdennomu zhytti*. [Presentation of self to others in everyday life], Kanon-Pres, Kyiv, Ukraine.
4. Djurkgejm, Je. (1991), *O razdelenii obshhestvennogo truda. Metod sotsyologyy* [On the division of social work. Method of Sociology], Nauka, Moscow, Russia.
5. Makarova, M.N. and Vahrushev, R.V. (2012), "Corruption as a subject of sociological analysis", Vestnik Udmurtskogo universiteta, vol. 3, pp. 53—60.
6. Merton, R. (1992), "Social structure and anomie", *Sotsyologicheskyye issledovaniya*, vol. 4, pp. 91—96.
7. Merton, R. (2006), *Sotsyal'naja teoryja y sotsyal'naja struktura* [Social Theory and Social Structure], AСТ, Moscow, Russia.
8. Mid Dzh, G. and Dobren'kova, V.I. (1994), "Internalized others and self", *Amerikanskaja sociologicheskaja mysl'* [American sociological thought], Izd-vo MGU, Moscow, Russia.
9. Parsons, T. (2000), *Struktura sotsyal'nogo dejstviya* [The structure of social action], Akademicheskij Proekt, Moscow, Russia.
10. Ritser, Dzh. (2002), *Sovremennyye sociologicheskie teorii* [Modern sociological theories], Piter, St.Petersburg, Russia.
11. Rouz-Akkerman, S. (2003), *Korrupcija i gosudarstvo: Prichiny, sledstvija, reform* [Corruption and the State: Causes, Consequences, Reforms], Logos, Moscow, Russia.
12. Tomas, U. (1999), *Opredelenie situacii* [Situation definition], *Chelovek i obshhestvo*, Man and society, In-t sociologii NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
13. Shyrovkov, F.Y. (2007), *Sociologija: teorija i metody* [Sociology: Theory and Methods], Ekzamen, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2019 р.